

Primljeno: 1.12.2023.

Prihvaćeno: 17.3.2024.

DOI: <https://doi.org/10.36506/av.67.2>

Viktorija Kudra Beroš

Institut za istraživanje migracija

Zagreb, Hrvatska

viktorija.kudra@imin.hr

STVARANJE “ARHIVA” I POLITIKE IDENTITETA: PRIMJER STVARANJA “ARHIVA” O ISELJENIŠTVU

UDK: 314.15:930.25(093)

930.25:323.1

930.25:314.15(093)

Izvorni znanstveni rad

Sagledavajući građu (ne njezin sadržaj, nego pozicioniranje i značenja) koja je tijekom godina prikupljana o iseljeništvu kroz derridovski koncept arhiva, ovaj rad propituje strukturiranje subjektiviteta “iseljeništvu” u odnosu na politike identiteta te njegovo pozicioniranje u “nacionalnom tijelu” i domovini unutar različitih političkih konteksta i institucionalnih prostora (arhivi, knjižnice, muzeji). Objektivizacija te građe u različitim institucionalnim prostorima, kao objekata nacionalnoga sjećanja i povijesti, sagledana je kroz promjene “naloga pamćenja” i hegemonijskih institucionalnih diskursa identiteta koji su utjecali na to što ulazi u “arhiv o iseljeništvu”, kao i to tko je uključen u pojam iseljeništvu, a tko nije.

Ključne riječi: koncept arhiva; politike identiteta; iseljeništvu, zajednička sjećanja i povijest

1. Uvod

Migracije u zemljama useljavanja utječu na različite aspekte društva i države, a promjene kulturne različitosti koje nastaju pod utjecajem migracija dovode do problematiziranja pojma ne samo nacije, nego i nacionalne države.¹

¹ Stephen Castles i Mark J. Miller, *The Age of Migration* (London: Macmillan, 2009), str. xii.

No iz perspektive "domovine", odnosno zemlje iseljavanja, migracije "stvaraju" iseljeništvu ili dijasporu koja se na različite načine isključuje iz ili uključuje u "tijelo nacije". Naslanjajući se na Andersonov pojam nacije kao "zamišljene zajednice"² te nadopunjavajući ga Žižekovim isticanjem kako je za održavanje nacionalne zajednice važan odnos prema Stvari, "našoj stvari", "našemu načinu života", koji čine intersubjektivni odnosi članova koji počivaju na vjerovanju kako svi članovi zajednice vjeruju u "naš način života" kao organizaciju užitka (*jouissance*),³ razmatra se i pozicioniranje iseljeništvu u "tijelo nacije".

Različiti vidovi uključivanja iseljeništvu odvijaju se u različitim institucionalnim prostorima u kojima se pozicionira i kroz koje se pozicionira iseljeništvu u "domovini" kao što se i "domovina" pozicionira prema iseljeništvu. Duga povijest iseljavanja stanovništva s današnjega teritorija Hrvatsku je obilježila kao emigracijsku zemlju. No, ta povijest iseljavanja, iako ju sagledavamo u istom fizičkom prostoru, obuhvaćala je različite kontekste i različite hegemonijske diskurse identiteta, odnosno formalno-pravne i političke sustave "domovine" ili zemlje podrijetla. Ti formalno-pravni i politički sustavi, konteksti, odnosno hegemonijski institucionalni diskursi identiteta utjecali su na to koga se uključivalo u pojam iseljeništvu, a koga ne.

Umrežavanje migracija s drugim pitanjima u društvu, kao što su kultura, politika, obrazovanje, ekonomija i slično, u različitim sustavima rezultiraju i različitim značenjima "iseljeništvu" i "migracija". To je posebice primjetno kroz institucionaliziranje odnosa spram migracija i iseljeništvu jer svaki oblik institucionaliziranja diskursivno proizvodi kako subjektne pozicije tako i objekte, te je zapravo oblik zauzimanja pozicije autoriteta koji proizvodi znanje i prisvaja istinu. Subjektne pozicije proizvode se kroz pregovaranje s postojećim odnosima moći.⁴ Institucionalno "pomicanje" iseljeništvu, dijaspore i emigracije, s jedne strane kao subjektne pozicije, ali s druge strane kao objekta različitih institucionalnih diskursivnih praksi i njihovih korelacija, pokazatelj su važnosti uloge i pozicije dijaspore, iseljeništvu i emigracije, ne samo unutar formalno-pravnoga i političkoga sustava zemlje porijekla, nego i pozicije unutar društva "domovine" te u (re)konstruiranju nacionalnoga identiteta. S obzirom na to, iseljeništvu se pozicionira posebno u sferi vanjskopolitičkih i unutarnjopolitičkih rasprava i interesa "domovine" te kroz kreiranje politike identiteta institucionalnim diskursima identiteta kroz fragmentarno uključivanje ili isključivanje iz konstruiranja zajedničkoga nacionalnoga sjećanja, povijesti i tradicije, odnosno "tijela nacije".

² Benedict Anderson, *Nacija: Zamišljena zajednica: Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma* (Zagreb: Školska knjiga, 1990), str. 17.

³ Slavoj Žižek, *Tarrying with the Negative: Kant, Hegel, and the Critique of Ideology* (Durham: Duke University, 1993), str. 201-202. Slavoj Žižek naglašava kako je Stvar (*das Ding*) »strani, traumatski element koji ne može biti simboliziran, integriran u simbolički poredak«. Slavoj Žižek, *Sublimni objekt ideologije* (Zagreb: Arkzin, 2002), str. 181.

⁴ Sara Mills, *Discourse* (London: Routledge, 2009), str. 34.

Načini na koje su zajednička iskustva, mjesta i povijest kreirani, te načini stalnoga (re)kreiranja i održavanja (performativnosti) istih u osjećaju "zajedništva"⁵ konstruiraju "pripadanje" kojim se kolektivni nacionalni identitet definira. Važnu homogenizacijsku komponentu kolektivnoga identiteta koja različitim fragmentima prošlosti konstruira sjećanje, odnosno identitet u sadašnjosti (politika identiteta), čini zajednička povijest, koja se kao diskursivna formacija konstruira kroz kolektivna sjećanja. U tom kontekstu pripadanje "zajedničkim sjećanjima i povijesti", u ovom radu, sagledano je kroz model višesmjernoga sjećanja i diskursivne spirale sjećanja Michaela Rothberga.⁶

Koncept generacije igra ključnu ulogu u prenošenju zajedničkih iskustava i sjećanja jer istovremeno omogućava promjenu i integraciju promjene ne samo u dijakroniji, nego i sinkroniji.⁷ (Re)vizija zajedničkih sjećanja u kontekstu Rothbergova višesmjernoga sjećanja,⁸ s jedne strane novim zajedničkim iskustvom, a s druge strane i (re)interpretacijom prijašnjih iskustava u sadašnjost i identitet, omogućena je uključivanjem, isključivanjem i kreiranjem.⁹ Rothbergov model višesmjernoga sjećanja naglašava kompleksnost »spirale diskursa sjećanja«,¹⁰ koja isključuje jasne memorijske granice zbog različitih memorijskih preklapanja međudjelovanja i presijecanja, što nejasnim čini i identitetske granice. "Spiralom diskursa sjećanja" artikulira se simbolička reprezentacija prošlosti (stvaranje značenja). Unutar "spirale diskursa sjećanja" omogućeno je povezivanje različitih prostora, kultura i vremena u artikulaciji zajedničkih sjećanja jer se u tom procesu otvara njezin kontingentni interakcijski potencijal s jedne strane za kompetitivna sjećanja i antagonizaciju društvenoga polja, ali se druge strane otvara prostor i za prepoznavanje, razumijevanje i solidarnost, odnosno uključivanje u zajednička sjećanja. Uključivanje "iseljeničtva" u zajedničku povijest kroz institucionalizaciju, kojom se proizvodi subjektna pozicija "iseljeničtva" kao društvenoga i političkoga subjekta, ne strukturira samo kontinuitet zajednice, nego i širi njezine granice. Institucionalne diskurse identiteta kojima se uključuje ili isključuje, u ovom slučaju iseljeništvo, u "tijelo nacije", ali i strukturiranje same subjektno pozicije "iseljeničtva" treba razmatrati kao »jednodimenzionalne reprezentacije koje fiksiraju i zatvaraju socijalne kategorije unutar jasno iscrtanih granica«,¹¹ odnosno njima se pokušavaju jasno iscrtati s jedne strane granice "tijela nacije",

⁵ Usp. Anne-Marie Fortier, *Migrant Belongings: Memory, Space, Identity* (Oxford: Berg, 2000), str. 1-2.

⁶ Michael Rothberg, *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization* (Stanford: Stanford University, 2009), str. 1-29.

⁷ Usp. Michael Pickering i Emily Keightley, "Communities of Memory and the Problem of Transmission," *European Journal of Cultural Studies* 16, br. 1 (2013): str. 117.

⁸ Rothberg, *Multidirectional Memory*, str. 1-29.

⁹ Usp. Pickering i Keightley, "Communities of Memory," str. 116.

¹⁰ Rothberg, *Multidirectional Memory*, str. 11.

¹¹ Fortier, *Migrant Belongings*, str. 25.

ali i granice subjektiviteta "iseljeničtva". S obzirom na navedeno, u ovom radu cilj je propitati strukturiranje i pozicioniranje "iseljeničtva", "dijasporu" i "emigraciju" u "nacionalnom tijelu" i "domovini" unutar različitih političkih konteksta i institucionalnih prostora s fokusom na građu koja je prikupljena o hrvatskom iseljeništvu (ne njezin sadržaj, nego pozicioniranje i značenja) i reprezentiranu sliku prošlosti.¹² Građa koja je stvarana i prikupljena o iseljeništvu tijekom godina u različitim institucionalnim prostorima sagledana je s dva gledišta: s jedne strane kroz institucionalne prostore, a s druge strane kroz različite političke kontekste u kojima poprima značenja. Njena objektivizacija u različitim institucionalnim prostorima, kao objekata nacionalnoga sjećanja i povijesti, sagledana je kroz derridovski koncept arhiva i "nalog pamćenja", koji prema Derridi utemeljuje arhiv s arhivskom funkcijom institucionalizacije koja privatno pretvara u javno.¹³ Derrida propitivanje koncepta arhiva započinje razmatranjem grčke riječi ἀρχή (*arkhē*) koja, kako ističe, osim što je u korijenu riječi *arhiv*, istovremeno znači "početak" i "zapovijed".¹⁴ Očuvanje tih načela nalazimo u "nalogu pamćenja" kao zapovijedi želje za očuvanjem ili "arhivske groznice" te istovremeno u početku, odnosno nultoj točki ili utemeljujućem arhivu. Mogućnost, odnosno utemeljenje arhiva, Derrida vidi, naslanjajući se na psihoanalizu Sigmunda Freuda, u suprotstavljenosti dvaju načela.¹⁵ S jedne je strane načelo bilježenja i očuvanja, koje Derrida naziva "arhivskom groznicom", a s druge je strane načelo uništenja i zaborava. Upravo mogućnost uništenja i zaborava stvara pritisak koji uspostavlja, bilježi i pohranjuje (institucionalizacija) i kojim se tako stvara "trag prošlosti". Time se arhiv otvara prema budućnosti, a to otvaranje počiva na ambivalenciji koncepta "arhivske groznice", koja s jedne strane počiva na želji za "strukturiranjem budućnosti", a s druge strane istovremeno odražava želju za "povratkom autentičnomu i jedinstvenomu korijenu".¹⁶ Taj jedinstven i autentičan korijen kojemu vodi "trag prošlosti" koji arhiv stvara, naše zajedničke prošlosti, tradicije i kulture, naše "istine", analogan je Žižekovoj »našoj Stvari«.¹⁷ On je kohezivno sredstvo naše "zamišljene zajednice" i podloga strukturiranja "naše budućnosti". No arhiv počiva na tragovima,¹⁸ što ga čini nepotpunim,¹⁹ otvorenim²⁰ i

¹² U radu je korišten termin građa, a ne arhivistički termin gradivo, kao širi pojam koji obuhvaća i ono što se prikuplja ne samo u arhivima kao ustanovama već i u ostalim institucionalnim prostorima s posebnim fokusom na muzeje, odnosno knjižnice i knjižničnu građu.

¹³ Jacques Derrida, *Archive Fever: A Freudian Impression* (Chicago: University of Chicago, 1995), str. 2.

¹⁴ Derrida, *Archive Fever*, str. 1.

¹⁵ Derrida, *Archive Fever*, str. 12.

¹⁶ Derrida, *Archive Fever*, str. 70-85.

¹⁷ Žižek, *Sublimni objekt ideologije*, str. 181.

¹⁸ Derrida, *Archive Fever*, str. 100.

¹⁹ Derrida, *Archive Fever*, str. 52.

²⁰ Derrida, *Archive Fever*, str. 68.

fragmentarnim, te nije moguće odrediti kakvo će značenje imati u budućnosti, kako ističe Derrida.²¹

U tom kontekstu (re)artikulaciju simboličke reprezentacije subjektne pozicije "iseljeništva", s naglaskom na građu koju iseljništvo stvara i koja se o iseljeništvu prikuplja (fragmentarni i nepotpuni "arhivi") te, ne samo njezino uključivanje u (re)artikulaciju pripadanja zajedničkim sjećanjima i povijesti, nego i strukturiranje same subjektne pozicije "iseljeništva" uključivanjem i isključivanjem različitih pojedinaca i grupa u tako strukturirani (nacionalni) kolektivni subjekt, treba sagledavati kroz prizmu Rothbergova modela višesmjernoga sjećanja i "spirale diskursa sjećanja" te njihove interakcijske i kontingentne kompleksnosti, koja ukazuju na heterogenost i dinamičku strukturu identifikacije.

2. Stvaranje "arhiva" o iseljeništvu: institucionalizacija "iseljeništva" i politika identiteta

Masovno iseljavanje stanovništva započelo je 1890. s područja Dalmacije zbog teških gospodarskih uvjeta kada je današnji prostor Hrvatske bio u sklopu Austro-Ugarske. Osim teških životnih prilika koje su nagnale stanovništvo na iseljavanje u prekoceanske zemlje, motivacija za iseljavanje bila je i u izbjegavanju vojne obveze, određivši takav tip iseljavanja kao ilegalno, a Lakatoš pretpostavlja da je jedna trećina iseljavanja u tom razdoblju bila takva.²² Austro-Ugarska je na institucionalnoj razini bila nezainteresirana za to iseljništvo, osim u kontekstu izbjegavanja vojne obveze mlađega muškoga stanovništva.²³ Nakon Prvoga svjetskoga rata i stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevine Jugoslavije, odnos prema iseljeništvu se je promijenio. Kraljevina Jugoslavija u razdoblju od 1918. do 1941. institucionalizirala je odnos spram iseljništva kroz formalno-pravni sustav donošenjem zakonske regulative, kao i institucionalnom potporom osnivanjem različitih tijela ili odjela tijela koja su u fokusu imala iseljenike te osnivanjem Iseljeničkoga muzeja.²⁴ Takvim dvostrukim načinom pozicioniranja iseljništvo se je s jedne strane konstruiralo kao subjekt i objekt legalne sfere političkoga interesa "domovine", a s druge strane kao subjekt i objekt memorije nacije (kreiranje i pripadanje zajedničkomu sjećanju) u "domovini" (u ovom slučaju u Kraljevini Jugoslaviji), odnosno kao subjekt i objekt reprezentacijske prakse politike identiteta.

²¹ Derrida, *Archive Fever*, str. 70.

²² Josip Lakatoš, *Narodna statistika* (Zagreb: vlastita naklada, 1914), str. 64.

²³ Ljubomir Antić, *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914.* (Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 1991), str. 18-19.

²⁴ Usp. Rajka Bućin, "Državna iseljenička služba od 1918. do 1941. godine: ustroj i djelatnost tijela sa sjedištem u Zagrebu," *Arhivski vjesnik* 60 (2017): str. 37-60.

Institucionalni prostori koji su usmjereni na "bilježenje i čuvanje" pa time i kreiranje kolektivnoga nacionalnoga sjećanja i identiteta su muzeji, arhivi i knjižnice, čime sudjeluju u (re)konstrukciji nacionalnoga identiteta.²⁵ Ti institucionalni prostori daju nam određenu konstrukciju i interpretaciju povijesti, tradicije i memorije, odnosno identiteta, putem selektiranih i selektivnih objekata i dokumenata, kako ističu Manoff,²⁶ Derrida,²⁷ Rose²⁸ te Brown i Davis-Brown.²⁹ Ti objekti i dokumenti kroz narative povijesti i sjećanja stvaraju jednodimenzionalne diskurse nacionalnosti kojima se pokušava homogenizirati zajednica, ali i ocrtati njezina granica. To ih pozicionira i u poretku političke moći, a politička moć počiva na kontroli arhiva, odnosno kontrola memorije provodi se politikom interpretacije.³⁰ Politika interpretacije usmjerena je na načine na koje se određeno znanje politički koristi i stavlja u određenu funkciju.³¹ Politika ili ideologija s jedne strane konstruira određene uvjete interpretacije, a s druge strane interpretaciju koristi kao aspekt ideologije, kako ističe White.³² Upravo su interpretacijske prakse utjecale na sudbinu i Iseljeničkoga muzeja i njegove građe, a interpretacijske prakse ovisile su o hegemonijskom diskursu, odnosno hegemonijskim čvorišnim točkama kojima se pokušavaju fiksirati značenja. Kroz prizmu teorije diskursa Foucaulta te Laclaua i Mouffe, kao antagonističke čvorišne točke koje pokušavaju fiksirati značenja, posebno označiteljima kao što su "nacionalni identitet", "nacija", "tradicija", "dijaspora" i "iseljeništvo", razmatraju se ovdje i promjene političkih konteksta. Identiteti i politički diskursi uvijek su rezultat praksi artikulacije. Laclau i Mouffe naglašavaju kako je »svaki diskurs stvoren kao pokušaj dominiranja poljem diskursivnosti kako bi zatvorio protok razlika, te konstruirao centar«. ³³ Cijeli niz lebdećih označitelja strukturira se oko privilegirane diskursivne čvorišne točke ili prošivnoga boda,³⁴ a značenja poprimaju u

²⁵ Richard Harvey Brown i Beth Davis-Brown, "The making of memory: The politics of archives, libraries and museums in the construction of national consciousness," *History of the Human Sciences* 11, br. 4 (1998): str. 19.

²⁶ Marlene Manoff, "Theories of the archive from across the disciplines," *Portal: Libraries and the Academy* 4, br. 1 (2004): str. 9-25.

²⁷ Derrida, *Archive Fever*, str. 52.

²⁸ Gillian Rose, "Discourse Analysis II: Institution and the Ways of Seeing," u *Visual methodologies: An introduction to the Interpretation of Visual Materials*, ur. Gillian Rose (London: Sage Publication, 2016), str. 220-252.

²⁹ Brown i Davis-Brown, "The Making of Memory," str. 17-32.

³⁰ Derrida, *Archive Fever*, str. 4.

³¹ Hayden White, *The Content of Form: Narrative Discourse and Historical Representation* (Baltimore: Johns Hopkins University, 1987), str. 60.

³² White, *The Content of Form*, str. 58-60.

³³ Ernesto Laclau i Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* (London: Verso, 1985), str. 112.

³⁴ Prošivni bod ili, kako ga Laclau i Mouffe nazivaju *nodal point*, privilegirani je označitelj oko kojega se formira određeni diskurs i koji djelomice fiksira značenja označitelja te strukturira mrežu značenja

određenim kontekstima te značenjski pune određeni diskurs, čime se ogleda njihov relacijski karakter. Taj proces implicira uvijek neka isključivanja.³⁵

Tako Derridin "nalog pamćenja" kao utemeljenje arhiva, odnosno kao ono što arhiv kao takav utemeljuje, te usmjerenost ka strukturiranju budućnosti možemo promatrati kroz prizmu privilegirane diskursivne čvorišne točke i relacijskoga karaktera lebdećih označitelja. Čvorišne točke uvijek se uspostavljaju kroz društvene antagonizme, a društvo se uvijek uspostavlja, kako ističu Laclau i Mouffe, kroz sustav razlike i sustav ekvivalencije, utječući na uključivanje i isključivanje.³⁶ No sustav razlike i ekvivalencije na kojem se društvo uspostavlja nikada nije fiksiran ni fiksiran. Identifikaciju i konstrukciju identitarnih odrednica omogućuje konstitutivna izvanjskost (isključenost), kako naglašavaju Laclau i Mouffe te Derrida, odnosno označavanje razlike spram Drugoga.³⁷ Promjena političkoga i simboličkoga konteksta odvija se u antagonističkoj hegemonijskoj borbi, u kojoj novi sustav razlike i ekvivalencije na kojem se društvo uspostavlja dovodi do promjene hegemonijskoga diskursa, novih značenjskih punjenja i do (re)pozicioniranja subjektiviteta u diskursivnom polju, što dovodi i do promjene uvjeta interpretacijske prakse, odnosno politike interpretacije, koristeći upravo različite interpretacije kao konstitutivne norme konstrukcije subjektiviteta, u ovom slučaju nacije i iseljeništa, kao uvjete uključivanja ili isključivanja pojedinaca ili grupa iz "tijela iseljeništa" ili "tijela nacije".

Prikupljena građa koju je s jedne strane stvaralo iseljeništvu te građa koja je o iseljeništvu stvarana sagledana kroz derridovski koncept arhiva ima važnu ulogu u konstrukciji i s druge strane u "istraživanju" nacionalnoga identiteta i granica "nacionalnoga tijela" jer daje dokaze i ustanovljava značenje zajedničke povijesti kao elemenata pripadanja, odnosno nacionalnoga identiteta.³⁸

unutar toga polja diskursivnosti. Privilegirani označitelj ili prošivni bod zapravo je prazan (kao svaki označitelj sam po sebi) ili, kako ga Laclau i Mouffe nazivaju, lebdeći označitelj te se značenjski puni u relaciji s drugim označiteljima, odnosno kroz hegemonijsku borbu različitih diskursa koji pokušavaju zavladatai značenjskim poljem jer potpuno i trajno fiksiranje značenja nije moguće. Žižek prošivni bod (*nodal point*), referirajući se na Lacana, naziva "Gospodarom označiteljem" (*Tarrying with the Negative*, str. 217), te naglašava kako on "prošiva" druge prazne ili lebdeće označitelje pune ih značenjem, čime se stvara značenjsko ili ideološko polje (*Sublimni objekt ideologije*, str. 125-126).

³⁵ Senka Božić-Vrbančić, *Tarara: Maori i Hrvati na Novom Zelandu* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2018), str. 20.

³⁶ Laclau i Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, str. 130.

³⁷ Stuart Hall, "Kome treba identitet?," u *Politika teorije: Zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, ur. Dean Duda (Zagreb: Disput, 2006), str. 357-374.

³⁸ Manoff, "Theories of the archive from across the disciplines," str. 16.

3. Iseljenički muzej i iseljenička periodika kao "arhiv"

Pierre Nora ističe kako moderno društvo proizvodi velike količine dokumenata i "arhiva" ne samo zbog tehnoloških mogućnosti, nego i kao »rezultat praznovjerja i štovanja tragova«. ³⁹ Ta proizvodnja arhiva kao potreba "štovanja tragova", odnosno stvaranja tragova naše kolektivne prošlosti, čineći nas onim što jesmo ili, kroz derridovsku prizmu gledano, vraća nas autentičnomu i jedinstvenomu korijenu, ⁴⁰ u ovom radu usmjerena je na građu koja je prikupljana o iseljeništvu, kako je već rečeno. U Zagrebu je, u tom kontekstu, 1933. osnovan već navedeni Iseljenički muzej s podružnicom u Splitu. Muzej je prikupljao i čuvao »iseljeničke publikacije i razne druge tiskovine (novine, knjige, kalendare, molitvenike, pjesmarice, letke i sl.), pravila i značke iseljeničkih društava, biografije i fotografije uglednih iseljenika i dužnosnika iseljeničkih organizacija, fotografije krajeva i gradova u kojima žive iseljenici te mjesta na kojima rade (škola, crkava, narodnih domova, sirotišta, banaka, osiguravajućih društava, redakcija novina, tvornica, rudnika, građevinskih konstrukcija, trgovina i radionica i dr.), njihovih posjeda, kuća i farmi, kao i fotografije iseljeničkih manifestacija (proslava, priredaba, političkih i drugih skupova)«. ⁴¹

Novine i časopisi imaju važnu ulogu u reprezentaciji i artikulaciji "zamišljene zajednice" – nacije, kako naglašava Anderson, ⁴² a važnost novina za hrvatske iseljenike ističe i Antić: »Raspačavajući dio naklade među iseljeništvom, dalmatinske novine postale su važan činilac u očuvanju nacionalne svijesti kod hrvatskih iseljenika. Osim toga, snažno su utjecale na formiranje političkih stavova iseljenika, a politizacija na problemima iz domovine usporila je asimilaciju.« ⁴³ No novinske tekstove kojima se između ostaloga "čuva identitet" iseljeništvu također treba promatrati kroz prizmu institucionalnih diskursa, odnosno jednodimenzionalnih reprezentacija identiteta. Promjenom političkoga konteksta, padom Austro-Ugarske te osnivanjem prvo Države Srba, Hrvata i Slovenaca, pa Kraljevine Jugoslavije, hegemonijskim diskursom artikulira se "zamišljena zajednica" kao (Kraljevina) Jugoslavija.

Osnivanje muzeja i prikupljanje iseljeničke građe artikulira, reprezentira i pozicionira iseljeništvu kao objekt i subjekt zajedničke prošlosti i povijesti, odnosno kao dio toga nacionalnoga (jugoslavenskoga) tijela. Objekti prikupljeni radom muzeja postali su objekti kulture, odnosno kulturni artefakti kojima se upravlja kroz institucionalni prostor, te su na taj način usmjereni na promjene

³⁹ Pierre Nora, "Između pamćenja i historije. Problematika mjesta," u *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda (Zagreb: Golden marketing, 2006), str. 30.

⁴⁰ Derrida, *Archive Fever*, str. 70-85.

⁴¹ Rajka Bućin, "Iseljenički muzej u Zagrebu (1933.-1940.)," *Časopis za suvremenu povijest* 50, br. 2 (2018): str. 371.

⁴² Anderson, *Nacija: Zamišljena zajednica*, str. 32.

⁴³ Antić, *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914.*, str. 24.

društvenih normi, kako ističe Tony Bennett.⁴⁴ Selektivnost (uključivanje ili isključivanje) objekata i dokumenata, ali i konteksta, određena je "nalogom pamćenja" kroz narative jugoslavenstva. Institucionalizacijom (u tom slučaju muzeja) ujedno je zauzeta pozicija autoriteta za reprezentaciju, proizvođenje, privajanje istine i interpretaciju (kontrola sjećanja) kojima se diskursivno proizvodi subjektivna pozicija (jugoslavenskoga) iseljeništva, te objekti koji su izabrani (uključeni) kao objekti reprezentacije zajedničkih sjećanja i povijesti, zajedničke kulture. Politikom interpretacije koja je prožeta dominantnim narativima jugoslavenstva unificira se i homogenizira ne samo iseljništvo, nego i "nacionalno tijelo", šireći se izvan prostora "domovine", kako je već rečeno. U tom procesu s jedne je strane naglasak na konstrukciji zajedničke prošlosti i homogenizaciji zajednice koja čini Jugoslaviju. Nalog pamćenja koji stvara arhiv u derridovskom smislu jest Jugoslavija i jugoslavenstvo, kao hegemonijski diskurs pripadanja, pa se iz kolektivnoga subjekta iseljeništva, kao i iz "nacionalnoga tijela" isključuju politički oponenti Jugoslavije koji odlaze u egzil. Oni (pozicija drugosti, odnosno neprijatelja) u fokusu su "diplomatskih službi" koje ih prate stvarajući jedan novi arhiv (arhiv drugosti) u drugom institucionalnom prostoru s istim nalogom pamćenja.

4. Novi institucionalni prostori: Matica iseljenika i Institut za migracije i narodnosti

Promjenom konteksta i političkoga sustava uspostavom Nezavisne Države Hrvatske u razdoblju Drugoga svjetskoga rata mijenja se i hegemonijski diskurs kojim se artikulira zajednica. Dominantni su postali narativi hrvatstva i hrvatske države u reprezentacijskim i interpretacijskim praksama identiteta, te je iz javnoga prostora isključen Iseljenički muzej,⁴⁵ a dotadašnja pozicija drugosti (politički oponenti Jugoslavije) uključeni su u "tijelo nacije". Zbirka Iseljeničkoga muzeja ostala je cjelovita, ali zatvorena za javnost. Završetkom rata i novom promjenom političkoga sustava (konteksta), uspostavom prvo Demokratske Federativne Jugoslavije (1946.), zatim Federativne Narodne Republike Jugoslavije (1946.) i naposljetku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1963.), jedinstvena je zbirka rasformirana i raspodijeljena, izgubivši i svoj kontekst okupljanja i institucionalizacije, te je ono što je od zbirke ostalo 1953. deponirano u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti.⁴⁶

Ustanovljavanjem jednopartijske vlasti u novoj državi i novim hegemonijskim diskursima jugoslavenstva, bratstva i jedinstva te socijalističke revolucije konstruirano je i novo "tijelo nacije", kao i nova subjektivna pozicija drugosti, "kvislinška ili neprijateljska emigracija" ("politička emigracija"). Razdoblje nakon

⁴⁴ Rose, "Discourse analysis II," str. 229.

⁴⁵ Bućin, "Iseljenički muzej u Zagrebu," str. 378-379.

⁴⁶ Usp. Bućin, "Iseljenički muzej u Zagrebu," str. 380-382.

rata – u kojem je vladalo posvemašno siromaštvo i teški ekonomski uvjeti, a Komunistička je partija učvršćivala svoju vlast, kao i pozicionirala Jugoslaviju na geopolitičkoj karti – utjecalo je i na pojavu ilegalnih migracija s područja Hrvatske jer je kretanje stanovništva bilo strogo ograničeno.⁴⁷ Antagonizmi "poraženih i pobjednika", kapitalizma i socijalizma ili komunizma, demokracije i diktature, nacionalizama (slovenski, hrvatski, srpski i drugi) i jugoslavenstva (Jugoslavije), Zapada i Istoka, institucionaliziraju također taj migracijski val prikupljajući građu unutar sigurnosno-obavještajnoga i represivnoga sustava. U suvremenom javnom diskursu hrvatskom političkom emigracijom označavaju se oni koji su, u valu prisilne migracije neposredno nakon Drugoga svjetskoga rata i formiranja "nove" Jugoslavije pod vlašću Komunističke partije, otišli u egzil kao politički oponenti, simpatizeri i pristaše poražene Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Ta je politička emigracija isključena iz "nacionalnoga tijela" te je kao neprijateljski Drugi u fokusu sigurnosno-obavještajnoga državnoga represivnoga aparata, gdje nastaje "arhiv drugosti", koji se danas najčešće kolokvijalno naziva "dosjeima UDBE". "Neprijateljska (hrvatska) emigracija" u javnom diskursu je objektivizirana korelacijom sekuritarnoga diskursa s drugim ideološkim narativima i dominantnim narativom jugoslavenstva (i bratstva i jedinstva) kao konstitutivnom normom novoga kolektiviteta. I u drugim institucionalnim prostorima stvarani su "arhivi drugosti" (neprijatelja). Tako nastaje i temelj današnje Zbirke inozemne Croatice u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, koji čini tisak što su ga emigranti slali u razdoblju od 1945. do 1990., a koji u tom razdoblju nije bio dostupan javnosti, nego se samo odlagao u ormare čije je ključeve imao samo ravnatelj.⁴⁸ Njegov je status promijenjen promjenom političkoga konteksta i dominantnoga narativa hrvatstva te se je politička emigracija institucionalizirala i uključila u "tijelo nacije" kroz prostor Nacionalne i sveučilišne knjižnice.

Novi oblik institucionalizacije iseljništva u novom društveno-političkom kontekstu bio je 1951. godine utemeljenjem Matice iseljenika Hrvatske kao ustanove usmjerene prvenstveno na obrazovne i kulturne aspekte (škole na hrvatskom jeziku, tečajevi hrvatskoga jezika, pomoć kulturnim društvima iseljenika), ali i na ostale aspekte života iseljenika (primjerice pravna pitanja o povratku u "domovinu" i sl.). Upravo je pojava radnih migracija 50-ih godina 20. stoljeća utjecala na kreiranje subjektne pozicije takozvanih gatarbajtera i na širenje institucionalnoga prostora fokusiranoga na migracije u područje kulture, obrazovanja i na kraju znanosti. No, analiza tih institucionalnih fokusa ukazuje na njihovo međudjelovanje i premreženost te različite odnose spram iseljništva različitih valova iseljavanja. Upravo promjene institucionalnoga fokusa na gatarbajtere zorno pokazuju kako je taj institucionalni fokus korelacijski

⁴⁷ Usp. Tatjana Šarić, "Bijeg iz socijalističke Jugoslavije – ilegalna emigracija iz Hrvatske od 1945. do početka šezdesetih godina 20. stoljeća," *Migracijske i etničke teme* 31, br. 2 (2015): str. 195-220.

⁴⁸ Željka Lovrenčić, "Inozemna Croatica u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu," *Vjesnik bibliotekara* 52, br. 1-4 (2009): str. 141.

povezan s unutarnjopolitičkim i vanjskopolitičkim kontekstom kako "domovine" tako i zemlje useljavanja. Zbog Hladnoga rata i odnosa Zapadnoga i Istočnoga bloka Jugoslavija nije potpisala sporazum o zapošljavanju privremenih radnika sa Saveznom Republikom Njemačkom sve do 1968. godine, ali nije sprječavala iseljavanje (od polovice 1950-ih) kako bi riješila pitanje nezaposlenosti. Istovremeno, u Njemačkoj, koja je uvozom radne snage postala ekonomska sila, ti su radnici, zbog nepostojanja ugovora, zapravo ilegalno boravili (najčešće koristeći turističku vizu), te su zbog toga bili prisiljeni raditi najlošije plaćene poslove.⁴⁹ Gastarbajteri su bili uključeni u subjektivnu poziciju iseljeništva kao i u "nacionalno tijelo" te je o njima stvarana i prikupljana građa, koja je uključena u "arhiv o iseljeništvu", no ponovna politička previranja i Hrvatsko proljeće 1971. potaknuli su novi val političke emigracije takozvanih političkih ili komunističkih disidenata, koji su bili isključeni iz "tijela nacije" i uključeni u "tijelo drugosti".

Povijesni odjel Matice iseljenika Hrvatske formiran je kao Zavod za migracije i narodnosti 1965. godine.⁵⁰ Stručni i znanstveni interes za iseljeništvo institucionaliziran je posebno u okviru djelatnosti Instituta za migracije i narodnosti,⁵¹ nastaloga spajanjem nekoliko institucija s Centrom za istraživanje migracija, koji je u okviru Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu 1967. započeo s istraživanjem migracija. Njemu se je 1977. priključio Centar za izučavanje obrazovanja Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu i gore spomenuti Zavod za migracije i narodnosti. Građu Iseljeničkoga muzeja preuzeo je Zavod za migracije i narodnosti (po osnutku 1965.) te su novine, časopisi, sitni tisak i ostale publikacije, pozicionirajući se u drugačijem institucionalnom okružju, potom postale dijelom fonda knjižnice potonjega Instituta za migracije i narodnosti. Time je institucionalizacija iseljeništva i migracija proširena na područje znanosti s novim interpretacijskim praksama i ojačanom legitimacijom institucionalnoga autoriteta koji proizvodi i privajanja znanje. Foucault naglašava »da nema relacije moći bez korelativna ustanovljenja nekog područja znanja, ni znanja koje u isto vrijeme ne pretpostavlja i ne ustanovljuje relacije moći«. ⁵² Pozicioniranje Zavoda i Instituta kao znanstvenih institucija u strukturi jednopartijskoga državnoga modela bilo je bez zadržke politički profilirano jer su izravno primali upute Centralnoga komiteta SKH te radili izvješća o kontaktima

⁴⁹ Christopher A. Molnar, *Memory, Politics, and Yugoslav Migrations to Postwar Germany* (Bloomington: Indiana University, 2018), str. 88-89.

⁵⁰ Snježana Ivanović, "HR-HDA-1610, Zavod za migracije i narodnosti," u *Iseljeništvo: Vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskog državnog arhiva*, ur. Vlatka Lemić i Rajka Bućin (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015), str. 494-495.

⁵¹ Institut za migracije i narodnosti u današnjem obliku djeluje od 1984., a 2024. preimenovan je u Institut za istraživanje migracija.

⁵² Michel Foucault, *Nadzor i kazna: Rađanje zatvora* (Zagreb: Informativ, 1994), str. 27.

s emigracijom,⁵³ prikupljajući i građu koju je stvarala "neprijateljska emigracija", ali koja nije bila javno dostupna.

5. "Hrvatska i hrvatstvo" kao novi nalog pamćenja

Osamostaljenjem Republike Hrvatske i ponovnom promjenom političkoga konteksta fokus na migracije i iseljeništvo usmjeren je, od područja formalno-pravnoga (pitanja državljanstva), kulturnoga i obrazovanoga (pitanja identiteta) do područja znanosti (stvaranja znanja) i visokoga obrazovanja (diseminacija znanja). Istovremeno, ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, samim tim i promjenom pozicioniranja Hrvatske u globalnom političkom poretku, počelo je novo iseljavanje, koje je zbog svojega obima protumačeno kao novi val iseljavanja, te se problematika migracija i iseljeništva sve češće pojavljuje kao važna točka političkih programa i javnih rasprava. Samostalnošću Republike Hrvatske i osnivanjem prve Vlade 1990. godine ustrojeno je Ministarstvo iseljeništva s Gojkom Šuškom kao prvim ministrom. Ministarstvo je djelovalo do 1992. godine, kada je ukinuto. Ponovno je uspostavljeno 1995. godine kao Ministarstvo povratka i useljeništva, no 2000. je ukinuto, te je osnovana Uprava unutar Ministarstva vanjskih poslova koja u opsegu svojih poslova obuhvaća i iseljeništvo. Odnose s iseljeništvom Hrvatska je regulirala i donošenjem Zakona o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske (2011.) te osnivanjem Središnjega državnoga ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske 2012. godine, stavljajući tako iseljeništvo u fokus unutarnjopolitičkoga i vanjskopoličkoga djelovanja. Unutar Ureda djeluje i savjetodavno tijelo Savjet Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Fokus na iseljeništvo 2018. godine proširen je iz područja znanosti u područje visokoga obrazovanja osnivanjem Odsjeka za demografiju i hrvatsko iseljeništvo na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. S promjenom "domovine" (novi kontekst), odnosno osamostaljenjem Hrvatske 1991. godine, Matica iseljenika Hrvatske promijenila je ime u Hrvatska matica iseljenika, u čemu se ogleda i korelacija s politikom identiteta i etničkom konstitutivnom normom identiteta, odnosno dominantnim narativom hrvatstva, mijenjajući teritorijalni okvir etničkim okvirom uključivanja u "tijelo iseljeništva" odnosno "tijelo nacije". Promjena "domovine" i društveno-političkoga sustava dovela je i do (re)konstrukcije kolektivnoga identiteta, pa tako i do promjene "naloga pamćenja", koje utemeljuje "arhiv" kao temelj zajedničkoga sjećanja i povijesti, odnosno nacionalnoga identiteta. Novi "nalog pamćenja" strukturiraju hegemonijski narativi hrvatstva i hrvatske domovine.

Osamostaljenjem Hrvatske i novim hegemonijskim diskursom identiteta (hrvatstva i Hrvatske) (re)konstruirano je i novo "tijelo nacije", što utječe na nove interpretacije "stare građe", a nove interpretacije (re)interpretacije ojačavaju se i

⁵³ Ivanović, "HR-HDA-1610, Zavod za migracije i narodnosti," str. 495.

već rečenim novim oblicima institucionalizacije "iseljениštva". U tom se procesu povezivanjem politike identiteta i revizijom sjećanja konstruira novo nacionalno kolektivno tijelo kao homogen subjekt, odnosno jedinstven entitet, u koji je uključeno rekonstruirano homogenizirano⁵⁴ "tijelo iseljениštva".

Nova podloga uključivanja ili isključivanja u "tijelo nacije" revizijom zajedničke povijesti i sjećanja temeljila se je na (re)interpretaciji "stare građe", odnosno "arhiva o iseljениštvu" i "arhiva drugosti", te njihovim daljnjim izgrađivanjem i stvaranjem novih. White naglašava da »interpretacija pretpostavlja politiku kao jedan od uvjeta svoje mogućnosti kao društvene aktivnosti.«⁵⁵ Politika interpretacije, ističe White, usmjerena je na propitivanje kako se znanje, posebno historijsko, politički koristi i stavlja u određenu funkciju.⁵⁶ Razvidno je to na primjerima "arhiva" nastalima različitim "nalozima pamćenja" u različitim institucionalnim prostorima i društveno-političkim kontekstima. Tako je i preostala građa Iseljениčkoga muzeja, koja je dijelom u knjižnici Instituta za migracije i narodnosti, a dijelom u Hrvatskom državnom arhivu (fotografije i sl.), također uključena u "arhiv o iseljениštvu", gotovo gubeći tragove utemeljujućega "naloga pamćenja" "arhiva" Iseljениčkoga muzeja kao konteksta okupljanja građe, ali i institucionalnoga prostora interpretacije.

Nakon osamostaljenja Hrvatske i promjene zajedničkih sjećanja te "naloga pamćenja" i institucionalnoga okvira pozicioniranja "dosjea Udbe", odnosno "arhiva" Udbe, nije se odvijala pravocrtno i jednoznačno iz sigurnosno-obavještajne službe u arhiv kao instituciju. Ti kolokvijalno nazvani "dosjei Udbe" danas su u Hrvatskom državnom arhivu u seriji fonda Dosjei građana, u kojem su i dosjei emigranata unutar fonda Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske (signatura: HR-HDA-1561). Okupljanje toga fonda iz različitih, pa i nepouzdanih izvora te dijelom potpuno nepoznatih akvizicija⁵⁷ ukazuje na spomenutu fragmentarnost, isključivanje te uključivanje, ali i ukazuje na to kako "arhiv" svoje značenje otkriva tek u budućnosti kroz spiralu diskursa sjećanja. Taj fond prestao je biti "arhiv drugosti" (neprijatelja) te je u novom kontekstu postao dio arhivskoga gradiva o hrvatskom iseljениštvu (dio "arhiva o iseljениštvu") kroz (re)interpretaciju dominantnim narativom hrvatstva i hrvatske (nacionalne) države kao utemeljujućega "naloga pamćenja" zajedničkih sjećanja i povijesti.

⁵⁴ Homogenizacija iseljениštva najočitija je kroz sintagmu "iseljena Hrvatska", koja se ne koristi samo u političkom i javnom diskursu, nego je učestala i u znanstvenom diskursu, a relacija s domovinom i homogenizacija nacionalnoga tijela provodi se tropom "Hrvatska" i sintagmom "domovinska Hrvatska".

⁵⁵ White, *The Content of Form*, str. 59.

⁵⁶ White, *The Content of Form*, str. 60.

⁵⁷ Diana Mikšić, "HR-HDA-1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske," U *Iseljениštvo: Vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskog državnog arhiva*, ur. Vlatka Lemić i Rajka Bućin (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015), str. 406-407.

6. Zaključak

Derrida ističe da arhivi sadržavaju samo tragove,⁵⁸ što ih čini nepotpunim⁵⁹ i otvorenim.⁶⁰ Ambivalentnost arhiva, što je u ovom radu sagledano kroz građu koja se prikuplja o iseljeništvu i građu koju je iseljništvo stvaralo, otvara se kroz heterogenost i fragmentarnost kako sadržaja (objekata) koji se prikupljaju i čuvaju tako i konteksta,⁶¹ no na umu uvijek treba imati i ono izgubljeno, odnosno isključeno. To onemogućava potpuno dekodiranje memorije, povijesti i tradicije kao konstitutivne norme kolektivnoga identiteta. Ta nemogućnost potpunoga dekodiranja memorije, kao i strukturiranje povijesti putem heterogenih fragmenata, ukazuje na ideološku komponentu "arhiva" jer se ne prezentira i interpretira neutralna slika povijesti, nego se na taj način "arhiv" pozicionira unutar prostora političke moći. Selektivnost na kojoj nastaje određena reprezentacija i interpretacija povijesti, tradicije i memorije, odnosno identiteta, zahtijeva kritički pristup i razmatranje onoga što je isključeno,⁶² ukazujući na privremenost i podložnost (re)viziji⁶³ prezentirane i interpretirane slike povijesti i identiteta kojima se strukturira naša realnost, ali i imaginira budućnost jer, kako Derrida ističe, "arhiv" je usmjeren prema budućnosti. Pokušaji "dekodiranja" "arhiva o iseljeništvu" pomažu nam u iščitavanju fragmenata i "naloga pamćenja" kao utemeljujućega arhiva, ali i otkrivanja fragmenata različitih interpretacija te značenja koja su stvarana, što nam ukazuje na to kako je pripadanje zajedničkoj povijesti kao dijelu politike identiteta dinamičan proces s temporalnom dimenzijom, kojom se povezuje prošlost, sadašnjost i budućnost. No, budućnost nam je neodrediva, kako naglašava Derrida,⁶⁴ jer ne znamo što će na nju utjecati.⁶⁵ (Re)konstruiranje prošlosti i povijesti ili "kretanje niz (ili uz) povijest", kako ističe Anderson,⁶⁶ iz heterogenih fragmenata otvara te prostore različitih interpretacija i (re)interpretacija "zajedničke povijesti". Različiti "nalozima pamćenja" kojima su stvarani i okupljeni različiti "arhivi o iseljeništvu" i "arhivi iseljništva", sagledani kroz Rothbergovu spiralu diskursa sjećanja, ukazuju nam na njezin kontingentni interakcijski potencijal jer je zajednička povijest, i značenja koja se njome proizvode, konstruirana politikom interpretacije, s jedne strane kroz kompetitivnost (isključivanje), a s druge kroz prepoznavanje, razumijevanje i solidarnost.

⁵⁸ Derrida, *Archive Fever*, str. 100.

⁵⁹ Derrida, *Archive Fever*, str. 52.

⁶⁰ Derrida, *Archive Fever*, str. 68.

⁶¹ Paul J. Voss i Marta L. Werner, "Toward a poetics of the archive: Introduction," *Studies in the Literary Imagination* 32, br. 1 (1999): str. ii.

⁶² Manoff, "Theories of the Archive from Across the Disciplines," str. 14.

⁶³ Voss i Werner, "Toward a poetics of the archive," str. ii.

⁶⁴ Derrida, *Archive Fever*, str. 33.

⁶⁵ Derrida, *Archive Fever*, str. 70.

⁶⁶ Anderson, *Nacija: Zamišljena zajednica*, str. 33.

Procesnost identifikacije te nejedinstvenost i fragmentarnost identiteta⁶⁷ onemogućava jasne granice sjećanja i identiteta na kolektivnoj razini, koje se pokušavaju fiksirati i jasno iscrtati jednodimenzionalnim reprezentacijama. Višesmjerno sjećanje isključuje okamenjivanje sjećanja, a time i identiteta, te čini aktivnu i dinamičku komponentu politike sjećanja unutar javnoga i političkoga prostora. Ono kolektivno sjećanje vidi kao dinamičku strukturu identifikacije u interakcijskom odnosu kolektivnoga i individualnoga sjećanja i identiteta, kao i u interakcijskom odnosu različitih kolektivnih (grupnih) sjećanja i identiteta, a u ovom slučaju iseljeništva. Fragmentarnost i otvorenost "arhiva" te podložnost (re) viziji kompatibilna je unutar javnoga (kulturnoga) i političkoga prostora s konceptom višesmjernoga sjećanja, čineći jedan tek njegov konstrukcijski segment, te s njegovom dinamičkom strukturom odražava tu heterogenost identiteta, koja (re)viziju pripadanja zajedničkoj prošlosti konstruira na "arhivima" nastalim različitim nalogima pamćenja i u različitim institucionalnim prostorima.

Literatura

Anderson, Benedict. *Nacija: Zamišljena zajednica: Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Zagreb: Školska knjiga, 1990.

Antić, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 1991.

Božić-Vrbančić, Senka. *Tarara: Maori i Hrvati na Novom Zelandu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2018.

Brown, Richard Harvey, Beth Davis-Brown. "The making of memory: The politics of archives, libraries and museums in the construction of national consciousness." *History of the Human Sciences* 11, br. 4 (1998): str. 17-32.

Bućin, Rajka. "Državna iseljenička služba od 1918. do 1941. godine: ustroj i djelatnost tijela sa sjedištem u Zagrebu." *Arhivski vjesnik* 60 (2017): str. 37-60.

Bućin, Rajka. "Iseljenički muzej u Zagrebu (1933.-1940.)." *Časopis za suvremenu povijest* 50, br. 2 (2018): str. 363-389.

Castles, Stephen, Mark J. Miller. *The Age of Migration*. London: Macmillan, 2009.

Derrida, Jacques. *Archive Fever: A Freudian Impression*. Chicago: University of Chicago, 1995.

Fortier, Anne-Marie. *Migrant Belongings: Memory, Space, Identity*. Oxford: Berg, 2000.

⁶⁷ Hall, "Kome treba identitet?" str. 360.

Foucault, Michel. *Nadzor i kazna: Rađanje zatvora*. Zagreb: Informator, 1994.

Hall, Stuart. "Kome treba identitet?" U *Politika teorije: Zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, ur. Dean Duda, str. 357-374. Zagreb: Disput, 2006.

Ivanović, Snježana. "HR-HDA-1610, Zavod za migracije i narodnosti." U *Iseljništvo: Vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskog državnog arhiva*, ur. Vlatka Lemić i Rajka Bućin, str. 494-499. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015.

Laclau, Ernesto i Chantal Mouffe. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso, 1985.

Lakatoš, Josip. *Narodna statistika*. Zagreb: vlastita naklada, 1914.

Lovrenčić, Željka. "Inozemna Croatica u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu." *Vjesnik bibliotekara* 52, br. 1-4 (2009): str. 135-142.

Manoff, Marlene. "Theories of the archive from across the disciplines." *Portal: Libraries and the Academy* 4, br. 1 (2004): str. 9-25.

Mikšić, Diana. "HR-HDA-1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske." U *Iseljništvo: Vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskog državnog arhiva*, ur. Vlatka Lemić i Rajka Bućin, str. 405-414. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2015.

Mills, Sara. *Discourse*. London: Routledge, 2009.

Molnar, Christopher A. *Memory, Politics, and Yugoslav Migrations to Postwar Germany*. Bloomington: Indiana University, 2018.

Nora, Pierre. "Između pamćenja i historije: Problematika mjesta." U *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda, str. 21-43. Zagreb: Golden marketing, 2006.

Pickering, Michael, Emily Keightley. "Communities of Memory and the Problem of Transmission." *European Journal of Cultural Studies* 16, br. 1 (2013): str. 115-131.

Rose, Gillian. "Discourse analysis II: Institution and the ways of seeing." U *Visual methodologies: An introduction to the Interpretation of Visual Materials*, ur. Gillian Rose, str. 220-252. London: Sage Publication, 2016.

Rothberg, Michael. *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Stanford: Stanford University, 2009.

Šarić, Tatjana. "Bijeg iz socijalističke Jugoslavije – ilegalna emigracija iz Hrvatske od 1945. do početka šezdesetih godina 20. stoljeća." *Migracijske i etničke teme* 31, br. 2 (2015): str. 195-220.

Voss, Paul J., Marta L. Werner. "Toward a poetics of the archive: Introduction." *Studies in the Literary Imagination* 32, br. 1 (1999): str. I-VIII.

White, Hayden. *The Content of Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: Johns Hopkins University, 1987.

Žižek, Slavoj. *Sublimni objekt ideologije*. Zagreb: Arkzin, 2002.

Žižek, Slavoj. *Tarrying with the Negative: Kant, Hegel, and the Critique of Ideology*. Durham: Duke University, 1993.

Summary

THE CREATION OF "ARCHIVES" AND IDENTITY POLITICS: AN EXAMPLE OF DIASPORA "ARCHIVE"

The long history of emigration from its current territory has marked Croatia as an emigration country. However, this history of emigration, although concerning the same physical space, encompassed different political systems in the "homeland" (Austro-Hungarian Empire, Kingdom of Yugoslavia, Socialist Federative Republic of Yugoslavia, Republic of Croatia) as well as different hegemonic discourses of identity. The paper examines the (re)structuring of "diaspora" subjectivities in relation to identity politics and the construction of a collective "national subject". It also questions the positioning of the "diaspora" within the "national body" and homeland within these various political contexts and institutional spaces that comprise archives, museums, and libraries. These institutions are directed towards "recording and preserving" national memory and common history as well as the tradition that constitutes a part of the collective identity. This structuring of the "diaspora" is examined through the consideration of materials collected over the years on diaspora through Derrida's concept of the archive. The paper does not examine the content of the diaspora materials, but rather their positioning and the meanings it acquires through changes in the political context of the "homeland". The objectification of these materials as objects of national memory and history in different institutional spaces is viewed through changes in the "command of memory", which, according to Derrida, establishes the archive as well as changes in hegemonic institutional discourses of identity that have influenced what enters the "diaspora archive". These discourses have also shaped the inclusion criteria for defining who belongs to the diaspora and who does not.

Keywords: *archive concept; identity politics; diaspora; collective memories and history*

